

ACADEMIA ROMÂNĂ
MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL IX MEM. 2

PORTRETELE DOMNILOR
NOȘTRI LA MUNTELE ATHOS

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1928

PORTRETELE DOMNILOR NOȘTRI LA MUNTELE ATHOS

DE

N. I O R G A
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Sedința dela 15 Iunie 1928

De curând d-l Gabriel Millet a dat într'o admirabilă publicație ilustrată (*Monuments de l'Athos, relevés avec le concours de l'armée française d'Orient et de l'École française d'Athènes, I, 1927*) picturile dela Muntele Athos.

Intre aceste fresce se află și portretele unora dintre Domnii noștri. Cerându-i să binevoiască a-mi comunica o copie fotografică a lor, d-sa a s'a grăbit să mi-o trimeată cu autorisația de publicare.

Unele înfățișate deosebit, altele grămădite în câte un colț de umbră, aceste chipuri de Voevozi reprezintă o revelație din cele mai bine venite pentru acei, imensa majoritate, ce n'au putut să vadă la locul lor în colori aceste portrete care rechiamă parcă la o umbră de viață pe darnicii la cele sfinte cari au fost stăpânitorii noștri din ambele țeri.

Am pomenit în studiul meu *Muntele Athos și Țerile românești*, în «Memoriile» noastre, de lucrările făcute de Petru Rareș — clădire din temelie și zugrăveală — în catoliconul Sfântului Dionisie. Am dat acolo și inscripția care-l arată ctitor la 7055 (1546-7). Prin d. Millet avem, de pictorul cretan Zorzi, întrebuințat de către Petru, portretul Domnului, al Doamnei, al unui fiu mai mare și al unuia mai mic (fig. 1).

Inscripția zice: *Πέτρος Βοεβόδας ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ εὐγενῆς καὶ πιστὸς ἀνθέντης πάσης Μολδοβλαχίας καὶ κητόρω τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης σὺν τοῖς εὐσεβεστάτοις υἱοῖς αὐτοῦ* (Petru Voevod în Hristos Dumnezeu nobil și credincios Domn a toată Moldovlahia și ctitor al sfintei mănăstiri acesteia cu prea-cucernicii fii ai săi).

Coroana cu vârfurile înalte peste capul cu ochii mari, mustățile cârligate în jos, bărbia goală; o lungă mantie de brocard, cu gulerul larg răscoit, îl încunjură; mâinile-i întinse spre rugăciune stau în gol. Biserica, presintată de față, cu câte două ferești lângă ușa rotundă și două turnulețe la coapsele turnului celui mare, e ținută de două figuri încoronate, în aceleași haine de strălucit brocard cu flori, mai bogat la cel din dreapta. Inscricția figurii femeiești dela stânga pare a fi *Ἐλένη*; ar rămâne ca acealaltă, cu figura mai mare, să fie Ilieș. Supt biserică un copilaș, care ar putea fi Ștefan.

Păretele din dreapta are, fără nicio inscripție, o altă figură de femeie, de femeie de oarecare vârstă (fig. 2): dacă ar fi fiica Ruxanda, al cărei chip la altă mănăstire-l vom vedeă îndată, s'ar pune întrebarea de ce lipsește cealaltă fiică, măritată la Munteni, Chiajna. Aș admite mai curând că acest portret, cu lunga maramă vărgată care se coboară pe umeri, e al Mariei, întâia soție a lui Rareș, îngropată, cum se știe, la Putna.

Avem, apoi, de comparat cu cele din Slatina, portretele Lăpușnenilor.

Chipul Voevodului Alexandru poartă această inscripție, pe care o redau după fotografie (fig. 3) în locul celei dela Teodor Buradă și dela Brockhaus, în memoriul, citat, despre Muntele Athos și Țerile Românești: *Ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ εὐσεβῆς καὶ πιστὸς ἀθῆντης πάσης Μολδοβλαχίας Ἰωανν(ου) Ἰsters) Ἀλεξάνδρου* (interesantă formă românească) *Βοϊβόδα* (aceiași observație; restul inscripției e, de altfel, la nominativ) *κῆτωσ τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης* (Intru Hristos Dumnezeu evlavios și credincios Domn a toată Moldovlahia Alexandru Voevod, ctitor al acestei sfinte mănăstiri).

Cu o imensă coroană de vre-o douăsprezece vârfuli, așezată pe o legătura, cu șnur, care-i cuprinde părul, cruntul Domn, cu fața busnată și bogata barbă neagră rotundă, e înfășurat într'o lungă haină de brocard, cu mânecile de alfel. Ține în mână înfățișarea mănăstirii cu patru ferești de fațadă în jurul ușii și cu patru turnulețe în jurul celui mare, rotund și greu, dela mijloc. La dreapta lui un copil domnesc având aceiași coroană, același păr adunat în năframă, cu inscripția ștearsă, păstrând tot ce trebuie pentru a recunoaște cuvântul *Πέτρος*; se știe ce soartă a avut în epoca lui Mihai Viteazul acela care, un Cazac pentru lume, își zicea adevăratul Petru Lăpușeanu. În stânga, același e aspectul unui copil mai mic, în jurul căruia stă scris: *Κωνσταντῖνος*; e acel Constantin care muri la Constantinopol, petrecut de creștini și de

musulmanii cari-l reclamau de o potrivă, în mormăitul ciudos: «ne bizim chir, ne sizim dir», «nici mie, nici ție».

Doamna Ruxanda e înfățișată cu inscripția, cunoscută: *Ἡ εὐσεβει-
σιάτη κυρία Ῥοξάνδρα* (prea-cucernica Doamnă Ruxanda). Înalta coroană e pusă pe o lungă maramă ce se lasă pe umeri: părul nu se lasă în bucle ca pe vremea lui Neagoe. Haina e de brocard cu mânecile deosebite (fig. 4).

Fiul lor, Bogdan, care nu eră să domnească decât puțină vreme, în goana după petreceri și în necontenita amânare a unei călătorii la Poloni, are, supt coroana părinților și fraților săi, un bogat păr înfioat prins într'o legătură complicată. Veșmântul e ca al tatălui. Inscripția spune: *Ἰωάννης Πογδάνου* (iar forma românească) *βοϊβόδα καὶ κήτωρ* (Ioan Bogdan Voevod și ctitor) (fig. 5).

De la părintele Șt. Mcteș capăt și alte două fotografii, acestea după cartea însăși a d-lui Millet.

La Dechiaru se mai vede Mitropolitul Teofan, îngropat, cum se știe, acolo (fig. 6). Intr'un cadru rotunzit el a are cu mitra împodobită cu pietre scumpe, binecuvântând: o lungă figură de bătrân ascet cu ochii mari străbătători și barbă albă împrejur: *ὁ ἁριστος ποιμήν, ὁ τῆς Μολδοβλαχίας Θεοφάνης* (prea-bunul păstor al Moldovlahiei, Teofan). Lipseste data: *ἐπὶ ἔτους ζρς'* (în anul 7.106»), pe care după o copie modernă am dat-o în ediția din Hurmuzaki, XIV a inscripției (p. 107, No. CXCVIII).

Cadrul e cuprins într'un paralelogram cu această a doua însemnare, pe care o repetăm (după forma din Hurmuzaki) într'o lecțiune îndreptată:

*Τύμβε, πρὸς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ποῖον νέκυν,
Εἰρομένῳ λέξον μοι τάχος, ὃν φέρεις;
Τὸν πᾶσιν ἐσθλὸν Θεοφάνην, ὃ ξένε,
Μολδοβλαχίας τὸν κλεινὸν ἀρχιερόντην,
Ὁῦ τῆν σορόν γε φαιδρὰ τοῦ λαμπρωτάτου
Ἰερ[ε]μίου σύζυγος Ἑλισάβετ,
Ἀρχοῦσα τοῦδε προσογενῆς καὶ φιλιότην,
Κοσμεῖ πρεπόντως τηλόθεν μνείας χάριν.*

Nu se văd ultimele două versuri:

*Σχοίη δ' ἄμοιβήν, εὐχολῆν τούτου, πόλον,
Ζωήν τε συχήν καὶ λαμπρὰν εὐτυχίαν.*

Reproduc traducerea din Hurmuzaki:

- Morminte, în numele lui Dumnezeu, ce mort,
Mie ce'ntreb, spune-mi grăbit, îl porți?
- Pe cel în toate prea bun, Teofan, o străine,
Al Moldovlahiei vestit arhiepiscop,
Al cărui mormânt strălucita a celui prealuminat
Ieremia soția, Elisaveta,
Mândră a-i fi rudă și prea-iubită.
După cuviință mă 'mpodobi, de departe-amintire,
Având în schimb mulțămire în cer,
Viață 'ndelungă și noroc strălucit.

Cât de puțin eră să se îndeplinească pentru «Doamna lui Ieremia» această urare!

La Sf. Mihail, paraclisul Lavrei, altă pictură (fig. 7) reprezintă pe Matei Basarab și pe Doamna Elena, încoronăți, în genunchi, ținând în mâni mănăstirea ai cărui ctitori deveniseră. Inscripția e aceasta: *Ἰω. Ματθαῖος Μπασαρά. Βοιβόδα* și *Ἡ τόμνα αὐτοῦ Ἑλένα*¹⁾ Cum se vede, și aici forma e cea românească la nume: s'ar impune deci ideea că meșterul care lucra era un călugăr român. Dar cetim că meșterii au fost Marin și Anastase din Nauplia²⁾.

E neapărat să culegem în bune fotografii tot ce cuprinde, de la noi, Athosul.

* * *

Adaug că întâmplarea îmi scoate înainte o altă frescă românească tocmai în Cipru.

În *A descriptiv of the historic monuments of Cyprus, studies in the archaeology and architecture of the island, with illustrations from measured drawings and photographs* (Nicosia 1918), cetim următoarele cu privire la mănăstirea Phaneromene:

«O interesantă icoană votivă e păstrată în sinodic. Reprezintă pe fondatorul, și soția lui, ai capelei originare de la Phaneromene, un oarecare

¹⁾ A se îndrepta astfel lectura pe care, după lucrarea d-lor Millet, Pargoire și Petit, am dat-o în «Muntele Athos și Țerile Românești».

²⁾ *Loc. cit.*

Iosif care era un Moldovalah sau Moldovean. Costumele figurilor sunt interesante și între ele e acest epigraf, sfârșitul inscripției fiind șters ¹⁾:

*Θερμῆς εὐλαβείας μου, καρπὸν, Κυρία, προσφέρω
Οὐκ ἔρωσ τι (sic) σῆ παντοδωρία καὶ ὄν κατέχεις
’Σ (ἔγω?) ὁ δοῦλο[ς σου] ἔνεκεν ἐμοῦ, τῆς τε ἐμῆς, etc.*

Adecă:

Al caldei mele evlavii rod, Doamnă-Ți aduc,
Cu rugămintе generosității Tale și celui pe care-l cuprinzi,
Eu (?) robul tău pentru mine și pentru a mea [soție].

Nu înțeleg însă de unde a ieșit, dacă atâta se poate ceti, numele de Iosif și calitatea de «Moldovalah sau Moldovean».

Să nu mai fie nimic în Cipru din darurile pribegilor, ca Petrașcu frațele lui Mihai Viteazul, care și-a chinuit aici ambiția zădarnică?

¹⁾ An interesting votive icon is preserved in the *συναδικῶ*. It represents: the founder and his wife, of the original chapel of the Phaneromene, a certain Joseph who was a Moldovalachian or Moldavian. The costumes of the figures are interesting and between them is the following epigraph (the end of the inscription is obliterated), pp. 43-4.

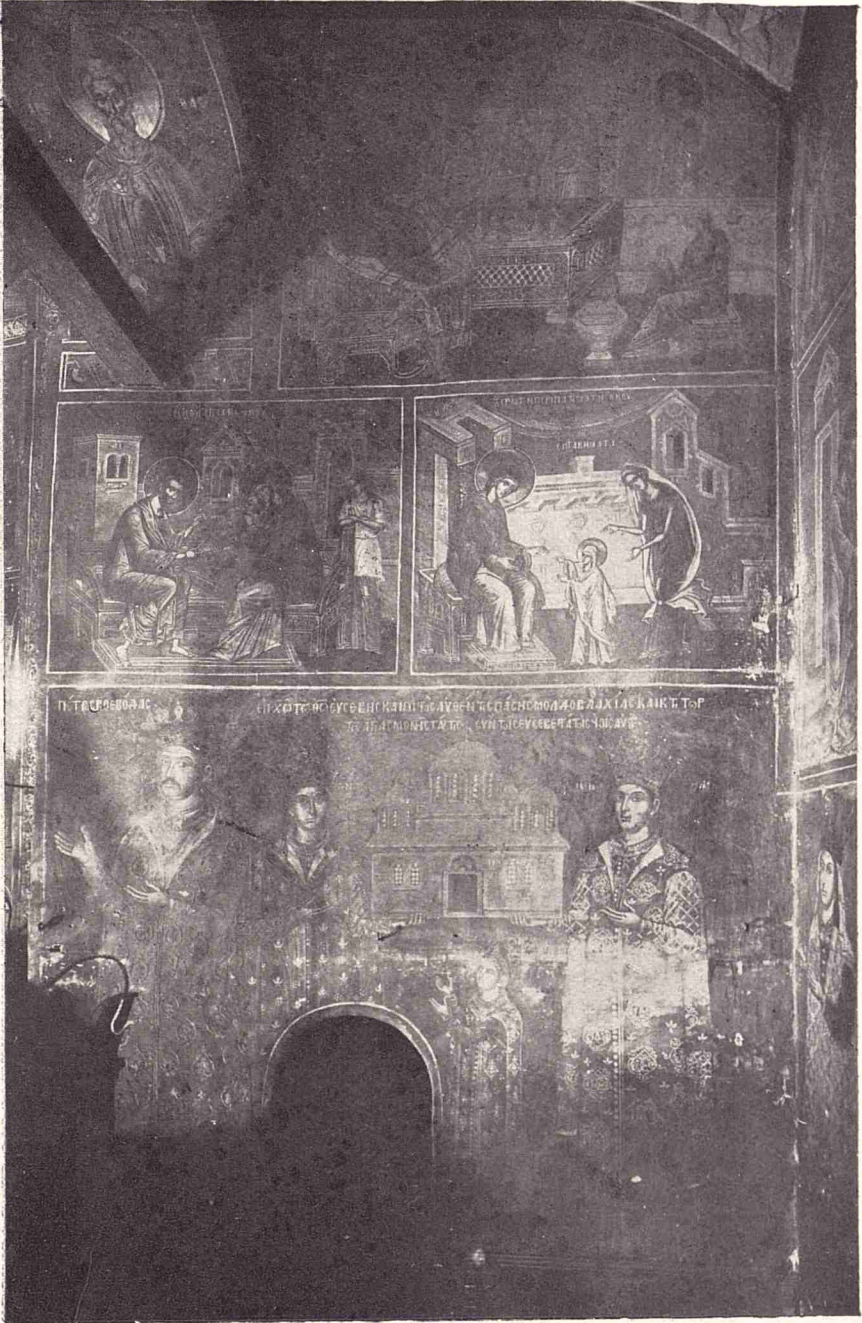

Fig. 1.
Petru Rareș și familia lui.

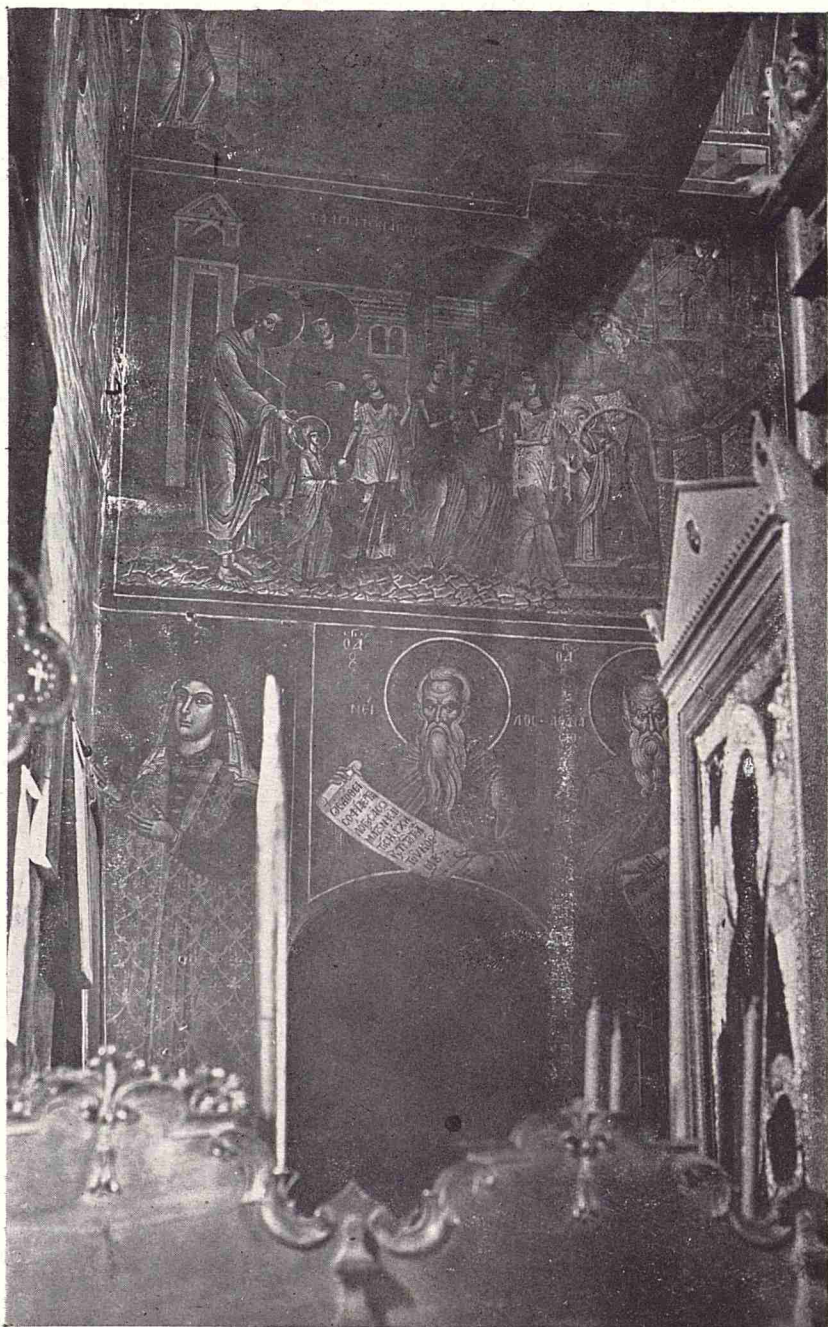

Fig. 2.

Maria, Doamna lui Rareș (?)

Fig. 3.

Alexandru Lăpușeanu și familia lui.

Fig. 4.

Ruxanda, Doamna lui Alexandru Lăpușeanu.

Fig. 5.
Bogdan Lăpușneanu.

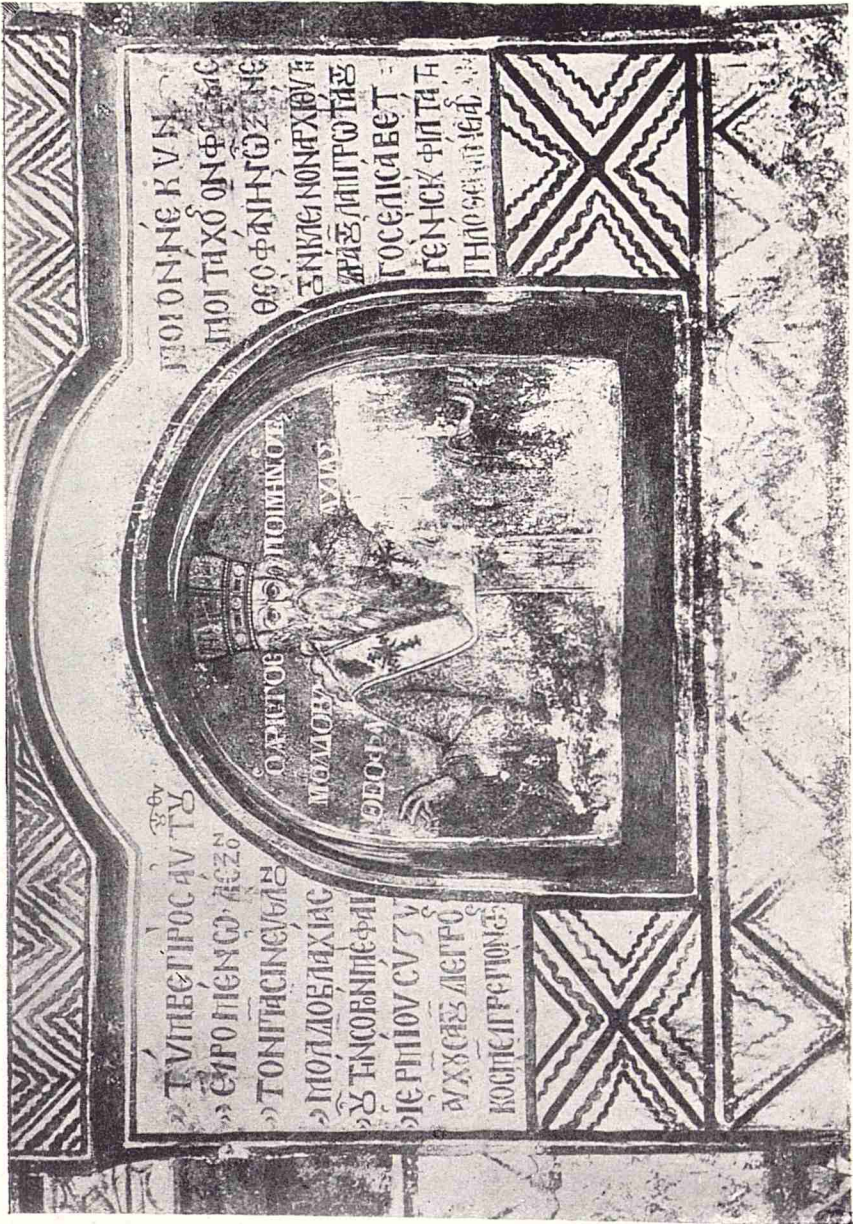

Fig. 6.

Mitropolitul Teofan al Moldovei.

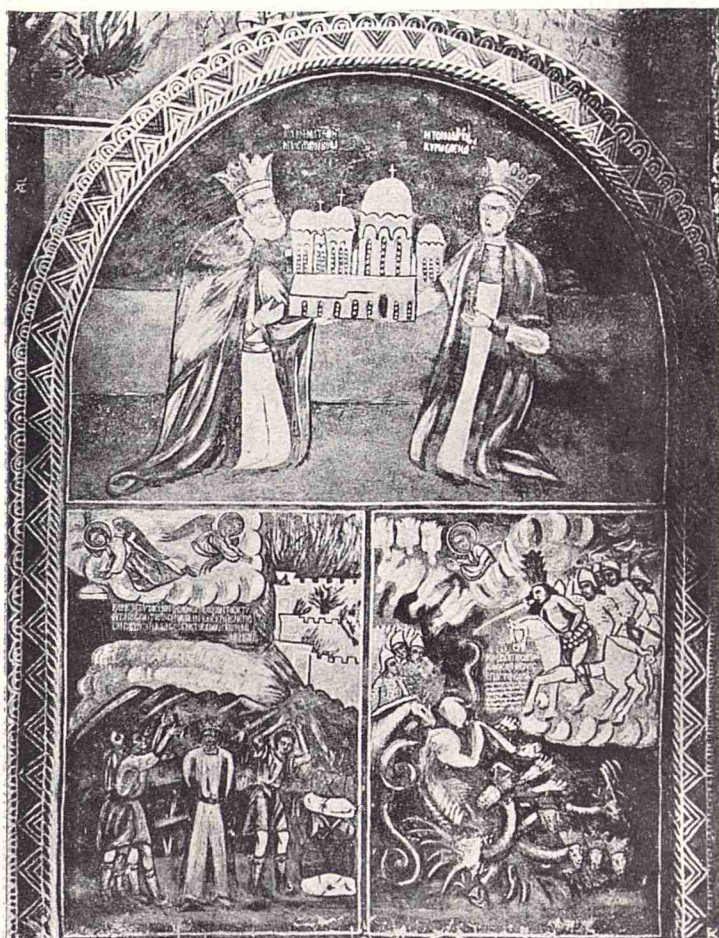

Fig. 7

Matei Basarab și Doamna Elena

